

De Verdieping
11 augustus 2009
Sofie Cerutti

Dordrecht: watertoren wordt opnieuw icoon

- [reacties \(5\)](#)
- [print](#)
- [stuur artikel door](#)

Gerelateerde artikelen

- [Nationaal erfgoed op de kaart](#)

Ze zijn meestal puur gebouwd voor de functionaliteit, niet voor de schoonheid. Maar zoveel jaar later denken we daar vaak heel anders over. Gasfabrieken, watertorens en stoomgemalen die hun functie hebben verloren, willen we liever niet afbreken. Hoe kun je deze gebouwen behouden, zonder het land te laten volstromen met onbruikbare monumenten? Deel 1 van een serie: de watertoren.

De oude zwart-wit luchtfoto trok ze uiteindelijk over de streep. Er waren ontzettend veel redenen om er niet aan te beginnen: het opknappen van een oude, vervallen watertoren, aan de rand van

Dordrecht in een uithoek waar niemand kwam die er niet per se moest zijn, tot een hotel en café-restaurant. „Wij waren aanvankelijk absoluut niet geïnteresseerd”, vertelt een van de eigenaren, Daan van der Have. „Het was echt een desolate bende. Een industrieterrein, met een foeilelijk gebouw van Eneco vlak voor de oude watertoren. Dichtgeslibte baggertroep rondom. Parkeerterreinen.”

Maar op de oude foto's zagen Van der Have, Dorine de Vos en Hans Loos, de vroegere initiatiefnemers en eigenaren van Hotel New York in Rotterdam en nog een handvol andere grote horecaprojecten, hoe het gebouw er vroeger bij had gestaan. Een trots gebouw aan het water, een architectonisch icoon voor de wijde omgeving met een enorme tuin, bijna een landgoed, eromheen. En ineens zagen ze het.

De gemeente Dordrecht wilde het gebied op het oude 'Eneco-terrein' al langer ontwikkelen tot een aantrekkelijk nieuw stadsdeel. En de ambtenaren hadden gezien hoe het drietal in Rotterdam van het oude hoofdkantoor van de Holland-Amerikalijn een goedlopende en door het hele land bekende horecagelegenheid maakte en vooral dat deze de hele stadsontwikkeling op de Kop van Zuid aanjoeg. Uiteindelijk sloten de gemeente Dordrecht en het drietal een overeenkomst. Van der Have, De Vos en Loos zouden de gebouwen en de tuinen verbouwen en exploiteren: een hotel in de watertoren, een café-restaurant in het oude pompgebouw. De gemeente droeg drie ton bij aan die verbouwing (die uiteindelijk het exorbitante bedrag van zes miljoen zou kosten) en zou daarnaast onder meer zorgen dat de oude watersituatie hersteld werd. De toren moest weer aan het water komen te liggen. Ook het gebied eromheen was cruciaal: tussen de toren en het pompgebouw moest een grote moestuin aangelegd worden.

En toen kon het werk aan 'Villa Augustus' beginnen. De toren uit 1882 moest geschikt gemaakt worden als hotel, compleet met alle moderne eisen voor veiligheid en brandweer. Hét dilemma bij het hergebruik van een dergelijk gebouw is natuurlijk: hoe houd je het zo veel mogelijk in originele staat, terwijl je het toch intensief wilt gaan gebruiken?

Er moesten bijvoorbeeld een brandtrap en een lift gebouwd worden. Die zijn uiteindelijk aan de buitenkant terechtgekomen – misschien wel de meest ontsierende ingreep die is gedaan. „We hebben overwogen in elk geval de lift binnen te bouwen. Maar dan zouden we al zo veel ruimte kwijt zijn. Bovendien zouden we dan naar ons idee te veel ingrijpen in het gebouw. In deze situatie kun je de trap en de lift weer weghalen als je dat ooit zou willen. Daarmee doen we het gebouw minder geweld aan dan als je dat binnen zou realiseren.”

De watertoren bevatte altijd al twaalf machinistenwoningen. Die waren betrekkelijk eenvoudig tot kamers te verbouwen – alleen al omdat ze ramen en deuren hadden. Het huzarenstukje was vervolgens om hotelkamers in het waterreservoir te maken. Dat was andere koek. Er moesten deuren en ramen uit de enorme smeedijzeren bak gezaagd worden, liefst zonder dat de hele constructie in elkaar zakte. „Dat heeft natuurlijk wel wat moeite gekost”, zegt Van der Have met gevoel voor understatement. „Het was echt een soort inferno. Mannen met bezwete, ontblote bovenlijven die op steigers dertig meter hoog dagenlang aan het branden en lassen waren.”

Het reservoir was technisch het ingewikkeldste onderdeel van de verbouwing, maar riep ook de meeste discussies op. De welstandscommissie was er aanvankelijk sterk op tegen dat ook het waterreservoir verbouwd zou worden. Het was een van de weinige vlakwaterreservoirs die in Nederland bestaan. Een deel van de commissie vond dat het reservoir onverantwoord beschadigd is door de ingreep. „Er zijn natuurlijke deuren en ramen uitgezaagd. We hebben extra

verstevigingen moeten aanbrengen. Maar het probleem is: hou je alles zoals het is, dan ziet niemand het, en vervalt het gebouw langzaam. Restaureer je het gebouw zonder iets te veranderen, dan is het niet te exploiteren en kost het te veel geld. In beide gevallen zien heel weinig mensen de schoonheid van het gebouw of het bijzondere van de constructie.”

Zes miljoen is geen geringe investering, maar het lijkt nog weinig voor wat er allemaal moest gebeuren, en vooral voor de complexiteit van het werk. „Het kon ook alleen maar omdat we alles zelf hebben gedaan. Alles bedacht, ontworpen, getekend. Het aannemerswerk, de aanleg van de tuin. En wij geven gewoon geen geld uit aan marketing en promotie. Helemaal niets. Mensen moeten maar aan elkaar vertellen hoe leuk het is. En dan houd je geld over, voor zo'n tuin bijvoorbeeld.”

Op een mooie zomerdag is het in elk geval geweldig toeven op het terras van Villa Augustus. In de tuin is permanent 'drieënhalve tuinman' aan het werk. Arbeidsintensieve bietjes en courgette dus, de keuken is prima. Slapen in een van de acht kamers in het oude reservoir is helemaal spectaculair. Uitzicht op de tuinen, de oude stad of de rivier met de aanlegsteigers, waar de boot naar Rotterdam vertrekt. Imposante ijzeren trekstangen die de constructie bij elkaar houden, lopen dwars door de kamers. Onder je blote voeten de 130 jaar oude klinknagels in de smeedijzeren vloer. Het is met recht een historische sensatie te noemen.

© Trouw 2009, op dit artikel rust copyright.

Hoe werkt een watertoren?

Water kan over grote afstand naar een bepaalde plek vervoerd worden, als er, hoe gering ook, hoogteverschil is. De Romeinse aquaducten vervoerden water over tientallen kilometers, met vaak maar een verval van minder dan een meter per kilometer. Maar dan is er nog geen waterdruk – daarvoor zijn watertorens ontwikkeld.

Een watertoren is in principe niet meer dan een bak water op poten, met een buis waar het water door kan. Bovenin zit het reservoir, met een wisselende hoeveelheid water: van een half miljoen tot soms tien miljoen liter. Dat reservoir steunt op een draagconstructie, soms een heel gebouw met trappen en verdiepingen, soms alleen smalle poten. Er loopt een brede pijp naar het reservoir waardoor drinkwater wordt opgepompt. Van daaruit wordt het weer getransporteerd naar de waterleidingen.

De hoogte van de toren zorgt voor waterdruk. Die wordt uitgedrukt in kilo Pascal of in de ouderwetse aanduiding meter waterdruk. Als een toren niet hoog genoeg is, levert deze te weinig druk voor met name de kranen op hogere verdiepingen; wordt de toren te hoog dan kunnen de leidingen en kranen de druk niet meer aan. Extra reservoirs rond de toren zorgen voor voldoende capaciteit: als er veel water tegelijkertijd wordt gebruikt, wordt extra water opgepompt uit deze 'reinwaterkelders'.

Ook in Nederland werd water uit hoger gelegen gedeelten naar lagere gedeelten getransporteerd. De eerste watertorens werkten op wind, of op paardenkracht. Bij Paleis Soestdijk staat er een uit 1680, voor fontein en drinkwater. Maar de meeste mensen in de steden haalden hun water met een emmer uit de gracht – waar ook afval en uitwerpselen in rondreven. Of uit de regenton, of uit een put op het dorpsplein. Ze kochten het per emmer bij een waterhandelaar. Als ze rijk waren, lieten ze het met een boot van ver halen. Hier en daar was wel een waterleidingnet, maar er waren nog niet veel aansluitingen.

Het gebrek aan schoon water leidde tot uitbraken van epidemieën: de pest, cholera. Hoewel in de loop van de negentiende eeuw duidelijk werd dat schoon water deze ziekten hielp voorkomen, lukte het de overheid vaak niet het aantal aansluitingen op het leidingennet serieus uit te breiden: het was te duur en te complex. De commercie liep in veel gevallen voor de troepen uit: binnen- en

buitenlandse producenten van leidingen – enorme gietijzeren constructies – zagen brood in de ontwikkeling van de watervoorziening en wisten samen met waterbedrijven de aansluitingen rendabel te maken.

Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw werden drinkwatertorens gebouwd; het water werd met behulp van stoommachines omhoog gepompt. In de loop van de twintigste eeuw werden de stoommachines vervangen door dieselmotoren.

Tegenwoordig wordt de waterdruk op peil gehouden door elektronisch geregelde pompinstallaties. Er zijn nog enkele watertorens in gebruik, meestal om een hoeveelheid water in reserve te houden. En omdat het mooi is om zo'n oeroude constructie nog te gebruiken, natuurlijk.

Bewerkelijke gebouwen

Watertorens zijn altijd hoger dan de bebouwde omgeving en daarom opvallend. Waterleidingbedrijven staken elkaar in Nederland vanaf het begin de loef af met bijzondere architectuur, om een landmark in de omgeving neer te zetten.

Er zijn in Nederland ruim 260 watertorens gebouwd, waarvan er nog zo'n 175 overeind staan. De Stichting Watertoren strijdt al twintig jaar voor het behoud van watertorens in Nederland, „al zijn de juridische mogelijkheden beperkt”, volgens secretaris Henk Rienks. Via www.watertorens.nl is veel informatie te vinden over oude en jongere torens, herbestemming en procedures.

Er zijn watertorens hergebruikt als woning, atelier, restaurant, kantoor, werkplaats of hotel. Enkele zijn voor publiek toegankelijk, maar veel zijn dat er niet. Elk laatste weekend van de maand kun je de bijzondere art-decotoren van Aalsmeer bekijken. In de Utrechtse binnenstad, aan het Lauwerhof, is in een watertoren – gebouwd in de achtertuin van de toenmalige directeur van het waterleidingbedrijf – het Waterleidingmuseum gevestigd. Vrijwilligers (veel oud-medewerkers van het Waterbedrijf) zorgen ervoor dat het museum zes dagen per week open is en geven informatie. Daarnaast is de toren nog gewoon in gebruik.

Er staan met enige regelmaat watertorens te koop, soms voor betrekkelijk weinig geld zelfs. Op dit moment staan bijvoorbeeld torens in Bodengraven en Leiden te koop. Er zijn verschillende erfgoedmakelaars actief die hierin bemiddelen – ook voor wie een kerk, koetshuis of oude smederij wil kopen trouwens.

Maar het verbouwen van zo'n toren is geen sinecure. „Watertorens zijn zo'n beetje de lastigste her te bestemmen gebouwen”, zucht bestuurslid van de watertorenstichting Henk van der Veen. Er zijn meestal geen verdiepingen in de torens. Er zijn vrijwel nooit ramen. En, het mag raar lijken voor een watertoren, maar er is op de bovenste verdiepingen vaak niet genoeg waterdruk. „Daar is het gebouw veel te hoog voor. Je kunt er ook niet zomaar een gewone centrale verwarming aanleggen. Veel eigenaren haken om dat soort praktische redenen af.”

Toch worden er soms torens fantastisch opgeknapt. In Schoonhoven heeft een stichting de toren geweldig gerestaureerd; er zit nu een zilversmid in. In Soest is een prachtig woonhuis gebouwd in een watertoren. Ook in Alkmaar heeft een ontwerpbureau een zeer zorgvuldige restauratie uit laten voeren. En in Delft kun je bronwater kopen, yogacursussen volgen en op een terras bovenop de toren van de omgeving genieten.

Soms worden ze toch ook gesloopt. In Terneuzen kon de stichting Laat Die Watertoren Staan niet voorkomen dat de watertoren uit 1956 afgebroken werd en vervangen door woningen. In Groningen is tientallen jaren gepraat over herbestemming van een van de watertorens, tot hij in 2008 gekraakt werd door kunstenaars die er ateliers en woningen in willen realiseren.

Het geheim van een geslaagde herontwikkeling van een watertoren? „Een bevlogen individu is de belangrijkste succesfactor. En een goede architect.” Doorzettingsvermogen lijkt ook heel belangrijk. En een flinke buidel geld.

www.watertorens.nl

www.redres.nl (erfgoedmakelaars)

www.boei.nl (Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie van Industrieel Erfgoed)

Objecten die hun functie hebben verloren

Wij belichten vandaag heden, verleden en toekomst van de watertoren. In de komende weken komen muziektenten, luchtwachttorens en gasfabrieken aan de orde. Natuurlijk zijn er nog veel meer soorten gebouwen of objecten die hun functie hebben verloren. Kerken in de eerste plaats. Die zijn in de loop der jaren verbouwd tot appartementencomplexen, boekhandel, poptempel of museum. Stoomgemalen zijn ook een mooi voorbeeld van industrieel cultureel erfgoed dat in de loop der jaren vervangen is door moderne middelen maar als machine én gebouw interessant blijven. Uniek in zijn soort is de enorme langegolfzender Radio Kootwijk, gebouwd vanaf 1918 om de contacten met toenmalig Nederlands Indië te onderhouden. Een gebouw dat geen mens zou willen slopen maar waarvan de herbestemming bijzonder moeilijk schijnt te zijn.

Over welk object of over welke soort gebouwen zou u willen lezen? Misschien woont u in een prachtige onderwijzerswoning of vecht u tegen de sloop van een vervallen textiel fabriek in de buurt. Vertel het via www.trouw.nl/erfgoed.

Ook ideeën over een (iets) betere wereld?

Lees Trouw. De betere krant.

Nu
3 weken
voor maar
€ 9,50